

**ЕВОЛЮЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА
ЮНАЦТВА ПІД ВПЛИВОМ ЗАРУБІЖНОЇ
ЛІТЕРАТУРИ**
EVOLUTION OF UKRAINIAN PROSE FOR CHILDREN
AND YOUTH
INFLUENCED BY FOREIGN LITERATURE

Тетяна КАЧАК

Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника
ORCID 0000-0002-6863-1736

Translated literature has played an important role in the formation and functioning of Ukrainian literature for children and youth at various stages of its development. In the article the author outlines and analyzes the main aspects, mechanisms and specific examples of the influence of foreign literature on the development of contemporary Ukrainian prose for children and youth. The researcher proves that translated literature shapes trends, sets “fashion” on works of a particular thematic direction, promotes genre literature, plays an important role in updating the poetics of texts and outlines other trends in the development of national literature. Active gender marking of contemporary Ukrainian prose for young people, emergence of the phenomenon of literature for girls and for boys, frank diary texts are a consequence of popularity of works by Polish, German, English, Scandinavian writers (Barbara Kosmowska, Joanna Jagiełło, Małgorzata Gutowska-Adamczyk, Ulf Stark, Vigdis Hjorth,

Angela Nanetti) among Ukrainian readers, extrapolation of foreign experience. Thus, Ukrainian writers produce an up-to-date literary proposal, respond to readers' queries, which formed by contemporary realities and translated literature for children and youth.

Key words: Ukrainian literature, foreign literature, translated literature, prose for children and youth, evolution, tendency, mutual influence.

Взаємовпливи національних культур загалом і літератур зокрема – один із важливих чинників еволюції літературного процесу та формування тенденцій мистецьких явищ. Основний інструмент впливу – переклади оригінальних творів іншими мовами. Інші інструменти – соціокультурне і географічне середовище, в якому перебуває автор. Перекладна література відіграла важливу роль у становленні та функціонуванні української літератури для дітей та юнацтва на різних етапах її розвитку. Чи не найяскравішими були періоди активної перекладацької діяльності та видання зарубіжних книг, адресованих дітям, на зламі ХІХ-ХХ, на початку та в кінці ХХ, на початку ХХІ століть. Звичайно, ці процеси тісно пов'язані із суспільними подіями тих часів, активізацією культурної взаємодії, а сьогодні – відкритістю кордонів, мультикультурними тенденціями.

Переклади-адаптації творів зарубіжних письменників для дітей, здійснені на межі ХІХ-ХХ століть Борисом Грінченком і Марією Загірньою, Оленою Пчілкою, Іваном Франком та ін., наповнили нішу реалістичної, казкової і пригодницької літератури, отримали широкий резонанс і спонукали українських авторів активно писати для юних, враховувати специфіку

рецепції адресата, виводити на арену образи дітей-героїв, артикулювати дискурс дитинства у художньому світі, динамічно розгортати казкові й пригодницькі сюжети. Так відбувалось тематичне й жанрове оновлення української прози для дітей, модерних змін зазнала поетика творів.

Десятиліття радянського, фактично герметичного у культурному плані, ідеологічно заангажованого простору унеможливили повноцінне поширення зарубіжної літератури для дітей. І якщо класичні твори були доступні для читання, то про сучасну літературу і її переклади українською, конструктивний вплив на українських письменників чи літературну ситуацію навіть не йшлося. Сьогодні поява якісних перекладів українською мовою світової класики і сучасної дитячої літератури – однозначно позитивна тенденція. Вона розширює коло читання й читацькі горизонти, розкриває національну специфіку і читацькі інтереси дітей у різних країнах. Впливають ці тексти і на формування читацьких запитів, смаків українських дітей. На них орієнтуються письменники, критики. Важливість дослідження впливу зарубіжної літератури як чинника еволюції національної літератури для дітей та юнацтва засвідчує природа формування й функціонування художньо-естетичного, соціокультурного феномена сучасної української прози, адресованої юним читачам.

Мета розвідки – окреслити й проаналізувати основні аспекти, механізми й конкретні приклади впливу зарубіжної літератури на розвиток сучасної української прози для дітей та юнацтва.

Проблемою взаємовпливу та порівняння, перекладу національних літератур для дітей, а також

дослідженням їх у міжкультурному просторі займаються зарубіжні та українські науковці (О. Вишнеvsька, У. Баран, К. Зайцева, Е. О'Салліван (Е. О' Sullivan), Б. Салюк, Д. С. Скотт (Joh C. Stott), З. Шавіт (Z. Shavit) та ін.). Однак жодного разу предметом студій не була специфіка впливу зарубіжної літератури на розвиток сучасної української прози для дітей та юнацтва. В цьому актуальність обраної теми й розвідки.

Основна частина. У сучасній прозі для дітей та юнацтва вплив зарубіжної літератури присутній у багатьох аспектах. Розглянемо найважливіші і найпоширеніші.

*Перекладна література формує тренди*³⁶, задає „моду” на твори певного тематичного спрямування, сприяє популяризації жанрової літератури, відіграє важливу роль у формуванні тенденцій розвитку сучасної української літератури для дітей та юнацтва. Тренди є зовнішнім, часто одним із найяскравіших проявів тенденцій, які формуються. Вони можуть поставати на основі одиничного явища і давати поштовх комплексу явищ, а можуть формуватися в середовищі подібних явищ і засвідчувати нову якість в репрезентації об'єкта літератури. Відбувається зміна у співвідношенні традиційного та нового. Трендом у літературі можуть бути: текст, творчість автора; актуальна і цікава тематика; популярний жанр; образ літературного героя; система художніх прийомів. Успішні тренди переростають у тенденції і задають вектори розвитку літератури. Наприклад, тенденція поширення фентезі в сучасній українській та інших національних літературах

---

³⁶ Т. Качак, *Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку XXI ст.*, Київ 2018, с. 21-22.

якоюсь мірою спровокована популярністю романів про Гаррі Поттера Джоан Ролінг, про які є підстави мислити як про тренд у світовій літературі для юних читачів. Трендовість казкових образів засвідчує їх популярність, впізнаваність і поширеність як у літературах, так й у різних національних культурних дискурсах за межами літератури впродовж тривалого часу (Вінні Пух, Попелюшка, Аліса, Пітер Пен). З часом тренди можуть втрачати позиції чи їх посилювати в національних літературах. У всіх випадках одним із ключових аспектів тренду є читацький успіх твору. Цей факт підтверджує потребу досліджень успішних у читацькому середовищі явищ, нового ставлення до „масовості” (як ознаки популярності), адже, як зауважує Маргарет Мід (Margaret Mead), ми існуємо у постфігуративній культурі, де не тільки діти вчаться в дорослих, а й дорослі вчаться в дітей³⁷.

Поширення і резонанс творів зарубіжних письменників стимулюють розвиток тих чи інших сегментів національної літератури і забезпечують заповнення тематичних і жанрових ніш та колоритність, багатогранність літературного явища. Зарубіжна література стає своєрідним взірцем для молодого покоління українських авторів. В останні десятиліття це засвідчує поява значної кількості українських творів про і для підлітків реалістичного спрямування, а також значний інтерес і широка пропозиція на книжковому ринку книжок-картинок, віммельбухів для менших дітей.

---

³⁷ M. Meek, *Introduction Definitions, themes, changes, attitudes* [w:] *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*, Edited by Peter Hunt. London and New York 2004, Volume I. p. 1–12.

Механізми й форми прояву впливу зарубіжної літератури на українську літературу можуть бути різні, виявлятися і матеріалізуватися в оригінальних творах, перекладах, творах-адаптаціях, переспівах, наслідуваннях, екстраполяціях окремих сюжетів, мотивів, тем, рідше – в обігруванні та пародіюванні.

Перекладна література впливає на стилі письма й поетику текстів українських письменників. Тільки від майстерності автора й характеру впливу залежить чи проігноровано, чи максимально враховано національні ознаки, суспільні реалії й ментальність потенційних читачів. У сучасній українській прозі є приклади, коли письменники використовують зарубіжний досвід творення текстів для дітей та юнацтва, наслідують не тільки тематику, а й спосіб „розмови” з недорослим читачем. Зокрема йдеться про максимальну відвертість, розкутість в художній репрезентації психологічних, соціальних чи інших проблем особистості. Про це свідчить стиль і манера письма, поетика текстів. Добре ілюструють таке явище повісті Оксани Лушевської (*Інший дім*) Наді Білої (*Крута компанія*). Формування письменницького світогляду й стилю письма цих авторок відбувалося під впливом читання зарубіжних творів про і для юних, постійного перебування у середовищі іншої культури. У їх творчості відчутним є мультикультурний досвід³⁸. І це ще один інструмент впливу зарубіжної літератури на формування національної.

---

³⁸ Т. Качак, Т. Blyznyuk, *Contemporary Ukrainian Literature for Children and Youth in the Context of Multiculturalism as an Edukational Practice* [w:] „Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”, Vol 5, nr 1, 2018, p. 128–135.

Класична і сучасна зарубіжна література є чинником розширення тематичних горизонтів, домінування певних жанрів, розвитку гендерно маркованої літератури, оновлення нарративних практик письма, центрування інших типів героїв у сучасній українській літературі для дітей та юнацтва є.

Розширення тематичних горизонтів. Під впливом зарубіжної практики в умовах посттоталітарного культурного простору сучасні українські письменники сміливіше розгортають проблеми соціально-психологічного плану: булінгу, дорослішання, сексуального досвіду, інклюзії тощо. Реальність „без прикрас” знаходить відображення в літературі, формуючи нову тенденцію реалістичної та хард-реалістичної підлітково-юнацької прози у різних національних літературах. Соціально-побутова тематика (життя дітей у родинному середовищі, шкільному товаристві, стосунки з ровесниками, батьками, вчителями; конфлікти на межі дорослого і підліткового світів³⁹) набула значного поширення після 1989 року. Така література зараз особливо актуальна, оскільки дає читачеві можливість побачити себе і світ навколо, а письменникові – створити наратив, за допомогою якого можна з дитиною „проговорити” реалії сьогодення. Реалістична проза – це правдиве зображення й конструювання дійсності. Оксана Луцевська,

---

³⁹ S. Frycie, *Współczesna proza «dziecięco-młodzieżowa» o tematyce społeczno-obyczajowa – tendencje rozwojowe (O prozie społeczno-obyczajowej dla dzieci i młodzieży po 1989 roku [w:] Волинь філологічна : текст і контекст. Українська і польська література для дітей та юнацтва: Зб. наук. пр., упор. Т. Левчук, Луцьк 2007, Вип. 3, с. 183.*

використовуючи метафору „дитяча література – це дзеркала, вікна й двері”, називає реалістичну прозу – дзеркалом, в якому дитина може побачити себе й світ. За її переконанням, таке дзеркало відсутнє в українській літературі (2015). Функціональна перспектива реалістичної прози очевидна: вона дає змогу бачити побут, життєву ситуацію з іншої перспективи; показує дітям, що вони не самотні в тій чи тій ситуації, і подібне ще хтось переживає чи вже пережив; готує до життя; стимулює критичне мислення, зіставлення чи протиставлення; створює поле для відвертих і актуальних розмов⁴⁰.

У 2012 р. Емілія Огар стверджувала, що „сучасної тематики, сучасних героїв, сучасних проблем у сучасній дитячій літературі відчутно бракує. Усе це є результатом наполегливого ігнорування особливостей психології сучасної дитини, рівня її інтелектуального розвитку та інформованості (безперечно іншого, ніж був у їхніх однолітків 10-20-30 років тому)...”⁴¹. Відтоді ситуація в українській літературі для дітей та юнацтва щодо текстів реалістичного спрямування кардинально змінилася. Тенденція розвитку реалістичної, соціально-психологічної прози про і для підлітків – висхідна і динамічна, про що свідчить порівняльно-типологічне зіставлення кількості виданих творів з початку 1990-х років, а також їх популярність. Якщо на початку ХХІ

---

⁴⁰ Сучасна реалістична проза для дітей: чому й кому, <http://urccyl.com.ua/novyny/details/item/suchasna-realistichna-proza-dlja-ditei-chomu-i-komu/>, [06.02.2020].

⁴¹ Е. Огар, *Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби)*, Львів 2012, с. 17.

століття у цій ніші переважала перекладна проза, то зараз її витісняє якісна українська.

Не залишаються поза увагою українських письменників складні теми, які раніше не порушували (або розкривали дуже поверхово) у творах для дітей (напр., тема смерті⁴², проблеми екзистенційного характеру, інклюзії). Саме переклади творів польських письменниць Барбари Космовської (Barbara Kosmowska), Йоанни Ягелло (Joanna Jagiełło), Малгожати Гутковської-Адамчик (Małgorzata Gutowska-Adamczyk), шведського письменника Ульфа Старка (Ulf Stark), норвезької письменниці Вігдіс Йорт (Vigdís Hjorth), італійки Анджели Нанетті (Angela Nanetti), які набувають популярності, формують читацьку цікавість до реалістичних, шкільних, соціально-психологічних повістей українських авторів Валентина Бердта, Сергія Гридіна, Оксани Лушевської, Оксани Сайко, Олени Рижко та ін. Такий попит породжує видавничу пропозицію. З'являються серії та лінійки прози для підлітків у ВСЛ, ВЦ „Академія”, видавництвах „Фонтан казок”, „Віват” та ін. Аналогічно появи українських художніх книг на інклюзивну тематику (проза А. Бачинського, А. Нікуліної, Л. Ніцой, О. Радущинської)

---

⁴² Т. Kachak, *The Theme of Death in Ukrainian Literature for Children: Artistic Peculiarities (based on Halyna Kyrypa's story My Dad Has Become a Star)* [w:] “Studia polsko-ukrainie”, nr 5, 2018, s. 161–174; К. Jakubowska-Krawczyk, *Przestrzeń realna czy mityczna? Kazka pro Majdan Chrystyny Łukaszczuk*, [w:] *Geografia krain zmyślonych. Wokół kategorii miejsca i przestrzeni w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej*, pod red. W. Kosteckiej i M. Skowery, Warszawa 2016, s. 137-174.

передували переклади із зарубіжної літератури (напр., „Диво” („A miracle”) Р. Дж. Паласіо (R. J. Palacio), „Мишка” („Poczwarka”) Д. Тераковської (Dorota Terakowska)), які стали популярними серед українських читачів.

Тенденція тематичного розтабування в українській літературі для дітей та юнацтва постає під впливом зарубіжної традиції „розмови з дітьми про все”. У час відкритого доступу до інформації немає сенсу в заборонах. Про це відверто говорить В. Єшкілев: „Сучасний підліток, який нишпорить в інтернеті, практично не обмежений у намаганні про щось дізнатися. Себто на сьогоднішній день питання поняття табу, яке існувало за радянських часів, зняте. Розмова про заборони для дітей і підлітків – це ігри дорослих, вибудовування обмежень, які підлітки все одно обходять”⁴³. На цьому наголошує й Емілія Огар: „Більшість тем, які хвилюють сучасного підлітка, донедавна позначалася маркером „дітям до 18 заборонено”. Досить лише переглянути перелік рубрик: „Побачення та інтим”, „Вживання наркотиків та зловживання ними”, „Вагітність”, „Суїцид” і „Насильство”. Глибина і серйозність зацікавлення цими темами вражають, руйнують усі стереотипи того, про що можна розмовляти з дитиною”⁴⁴. Тому вже не є дивним, коли у повістях для підлітків йдеться про ранню вагітність дівчини (*Дорослі зненацька* С. Гридіна, *Мрія*

---

⁴³ *Про табу без табу*, <http://www.barabooka.com.ua/pro-tabu-bez-tabu/>, [09. 02. 2020].

⁴⁴ Е. Огар, *Особливості читачької поведінки сучасних підлітків* [w:] *“Вісник Дніпропетровського національного університету. Серія: Журналістика. Літературознавство”*, Вип. 9, № 1, 2008, с. 112.

прийшла раніше М. Морозенко), перший сексуальний досвід школярів (*Поцілунок був не останній* О. Бурлаки, *16 весна* В. Теремка, *Крута компанія* Н. Білої), інтерсексуальність (*Леприкони* В. Захабури), спроби суїциду (*І паралельні перетинаються* С. Гридіна, *Задзеркалля* О. Лушевської), жорстокої поведінки з однокласниками (*Помста* Ю. Чернієнко, *Пампуха* А. Шавlach) тощо. У сучасній українській підлітково-юнацькій реалістичній літературі теми дорослішання, становлення особистості, самореалізації, самоствердження та соціалізації, буття дитини у світі ровесників і дорослих – найпопулярніші. Вони пов'язані із осмисленням стосунків між однолітками, взаємодії дітей з батьками й учителями, з тим періодом, коли юні „відкривають для себе внутрішній світ, ідентифікують себе в соціумі, обирають життєвий шлях на основі ціннісного, життєвого, професійного, морального та духовного самовизначення”⁴⁵.

Домінування певних жанрів. Під впливом зарубіжних тенденцій в сучасній українській літературі розвиваються жанри фентезі, наукової фантастики, детективу, щоденника, реалістичної, хард-реалістичної, біографічної прози. Жанрова система сучасної української прози для дітей та юнацтва вибудовується на функціонуванні традиційних жанрів та новоутворених⁴⁶ і в цьому аспекті майже не відрізняється від жанрової класифікації, яка побутує у зарубіжних студіях

---

⁴⁵ М. Савчин, Л. Василенко, *Вікова психологія*, Київ 2017, с. 193.

⁴⁶ Т. Качак, *Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст.*, Київ 2018, с. 104 – 165.

літератури для дітей⁴⁷. Однак класифікація дитячої книжки універсалізується за рахунок диференціації не так жанрів літератури, як форматів книжки⁴⁸. Популярності серед українських дітей набувають книги-картинки, розвивальні книги-розглядалки віммельбухи (wimmelbilderbuch), частково комікси (comics). Оновлюється інтерес до пізнавальних, інформаційних книг для дітей (informational books).

Центрування інших типів героїв. У монографії *Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку XXI ст.*, враховуючи різні аспекти образотворення (зовнішній портрет, внутрішній світ, характер, поведінку, соціальний статус тощо), моделі стосунків персонажів, проблематику та специфіку поетики твору, пропоную типологію і досліджую такі типи дитячих образів у сучасній реалістичній прозі для юних: самотня дитина (Миколка із *Миколчиних історій* М. Павленко), дитина-бешкетник (Ігрек з повісті *Як я руйнувала імперію* З. Мензатюк), важкий підліток (сестри Грінкові з оп. *Час дітей* Т. Малярчук), дитина-аутсайдер (Лідка з оп. *Біла ворона* О. Сайко), дитина-дивак (Марта з повісті *Марта з вулиці Святого Миколая* Д. Матіяш), „інша” дитина (головний герой оп. А. Маслюха *Трамвай № N*, повісті А. Бачинського *140 децибелів тиші*, Оксани Радущинської *Метелики в крижаних панцирах* та ін.), „маленький дорослий” (Вадим Журбін із повісті В.

---

⁴⁷ *Genres of Children's Literature*,

<https://goldstein.cci.fsu.edu/files/2012/10/Genres-of-childrens-lit2.pdf>, [09. 02. 2020].

⁴⁸ *Children's Genres*,

http://www.breitlinks.com/my_libmedia/children%27s_genres.htm, [09. 02. 2020].

Бердта *Мій друг Юрко Циркуль*), самодостатня дитина (Ярина із повісті *Як я руйнувала імперію* З. Мензатюк)⁴⁹. Варто зауважити, що образ дитини-бешкетника є поширеним і в національній і у світовій літературі (цьому присвячене дослідження Б. Салюк⁵⁰). Однак дитей-аутсайдерів, „інших дітей”, дітей з інвалідністю у класичній українській літературі для дітей письменники зображували не часто, натомість у зарубіжній літературі ці образи швидше традиційні, аніж новаторські (Тезі із повісті *Обзивають мене Мурахоїдом* К. Нестлінгер, Анне Беа із серії книг *Хто проти суперкрутих, Привиди проти суперкрутих, Суперкруті догралися, Таємниця суперкрутих* А. Аудгільд Сульберг, Ізабель і Чарлі із книги *Моя подруга Ізабель* Е. Волосон і Б. Гофа, Марія із книжки-картинки *Марія і Я* Мігеля Гаярдо та ін.).

Розвиток гендерно маркованої літератури.

Знаковою тенденцією у сучасній українській літературі є розвиток гендерно маркованої реалістичної прози для підлітків, актуалізація фемінного і маскулінного дискурсів. Це явище не нове, але на сучасному етапі в ньому увиразнилися якісно нові ознаки: розтабування раніше заборонених тем, пов'язаних із фізіологічним дорослішанням, психологічним переживанням перехідного віку, соціалізацією. Гендерний вимір – передумова формування нового погляду на літературний твір. Така інтерпретація активно практикується у

---

⁴⁹ Т. Качак, *Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку XXI ст.*, Київ 2018, с.188

⁵⁰ Б. Салюк, *Типологія традиційних образів дитини-бешкетника у художніх творах для дітей і про дітей*: автореф. дис. ... канд. філол. наук, Тернопіль 2011.

європейському літературознавстві з другої половини ХХ століття. Уявлення про „фемінне” і „маскулінне” як категорії гендеру, конструкти культури, які втілюються в особливій художній картині світу, точці зору автора і героя, системі персонажів, віддаляють від традиційних трактувань і відкривають нові ракурси сучасної прози для дітей та юнацтва. А об’єктом досліджень передусім стають твори з яскраво вираженою гендерною поетикою. У центрі уваги – форми, які відображають символи жіночого і чоловічого досвіду, конструюють фемінний і маскулінний дискурси, а також засоби та специфіка їх художньої репрезентації.

Потік текстів із гендерним маркуванням засвідчує тенденцію – формування в реалістичній прозі для підлітків повноцінних дівчачого, хлопчачого і гендерно-симетричного дискурсів. На такий висновок наштовхує прочитання в контексті гендерних теорій повістей *Не такий*, *Незрозумілі*, *Не-Ангел* С.Гридіна, *16 весна* В.Теремка, *Школярка з передмістя* О.Думанської, *Задзеркалля* О.Лушевської, *Марта з вулиці Святого Миколая* Д.Матіяш, *Дівчина з міста* О.Рижко, *Солоні Поцілунки* О.Купріян, *Марічка і Костик*, *Вітроломи*, *Полянами і хмарочосами* С.Процюка, збірки оповідань *Чат для дівчат* та ін.

Означення текстів як „дівчачий” та „хлопчачий” відбувається на основі критеріїв, що стосуються трьох взаємопов’язаних категорій „автор – текст – читач” та дихотомії фемінний / маскулінний. При умовному поділі текстів для підлітків на дівчачі та хлопчачі враховується: стать письменника й розкриття в художньому творі фемінного чи маскулінного досвіду, автобіографічних моментів; гендерна поетика і маркування тексту, що

проявляється у проблематиці, жанрово-стильовому та мовно-нарративному аспектах, типі художнього письма; центруванні персонажів тієї чи іншої статі, моделюванні певного типу їх поведінки та показі чи опротестуванні гендерних стереотипів, переживання гендерної самоідентифікації; зорієнтованість й адресування тексту читачам певної статі; гендерна диференціація реципієнтів з огляду на їх читацькі очікування. Окрему групу становлять гендерно симетричні прозові твори щодо зображення фемінного/маскулінного світів.

Дівчачий текст (про дівчат і для дівчат) визріває завдяки центруванню образів, характеристик, опису поведінки та психології дівчат, що безпосередньо пов'язано із актуалізацією фемінного дискурсу в літературі, домінуванням жіночих значень, інтенції, досвіду. Його ознакою є репрезентація світовідчуття дівчини, яка дорослішає. „Дівчачим” також називають тексти, ідеальною читацькою аудиторією яких передбачено дівчат, на чому спеціально наголошує автор чи зазначає в рекомендаціях видавництво.

У світовій літературі окреслилася чітка традиція творення текстів про дівчат і для них (проза Льюїса Керрола, Луїзи Олкотт, Сьюзен Кулідж, Іоханн Спірі, Френсіс Бернетт, Люсі Мод Монтгомері, Астрід Ліндгрєн, Крістіне Нестлінгер та ін.). В українській літературі теж можна вибудувати своєрідний канон прозових текстів, центральними персонажами яких є дівчатка, а значна увага приділяється залежним від статі та гендерної ідентифікації їхнім характерам, поведінці, світогляду, типовим проблемам. Ключовими в каноні кін. ХІХ – ХХ ст. є твори Марка Вовчка, Бориса Грінченка, Олени Пчілки, Михайла Коцюбинського, Дніпрової

Чайки, Костянтини Малицької, Євгенії Ярошинської, Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Наталії Забіли, Ірини Вільде, Валерія Шевчука, Володимира Рутківського.

Твори радянської доби не презентували гендерно маркованої літератури, адже засновувались на інших принципах сприйняття статі, затінюючи індивідуальне колективним. Феномен дівчачої прози в сучасній українській літературі забезпечили тексти Ірен Роздобудько (*Коли оживають ляльки*, 2007; *Пригоди на невідомому острові*, 2008), Івана Андрусяка (*Стефа і її Чакалка*, 2007; *Скоропуди, або як Ліза і Стефа втекли із дому*, 2009), Євгенії Кононенко (*Неля, яка ходить по стелі*, 2008; *Бабусі також були дівчатками*, 2010), Оксани Думанської (*Школярка з передмістя*, 2008), Ольги Слоньовської (*Дівчина на кулі*, 2012), Володимира Рутківського (*Ганнуся*, 2012; *Ганнуся. В гості до лісовика*, 2014), Оксани Сайко (*Катька, Дівчача дружба, Конкурс краси, Справжня леді, Теплий-теплий сніг, Біла ворона, Моя маленька історія*, 2014; *Кав'ярня на розі*, 2014), Дзвінки Матіяш (*Марта з вулиці Святого Миколая*, 2015), Оксани Луцевської (*Задзеркалля*, 2016), Наді Білої (*Я ніколи не носитиму суконь*), Тані Стус (*Я – Груффало*), Валентини Захабури (*Леприконі*), Наталії Ясіновської (*Чи приїде Клої?*) – авторок збірки *Чат для дівчат* (2016).

Завдяки якісним перекладам українською мовою англійських, німецьких, польських, французьких, американських, шведських та інших книг і фільмів, нова хвиля популярності охопила зарубіжні тексти, які давно стали класикою літератури, а їх героїні – дівчатка захоплювали не одне покоління читачів й надихали

письменників, ілюстраторів, режисерів. Йдеться про діалогію Льюїса Керрола *Пригоди Аліси в Країні Чудес* (1865) та *Аліса в Задзеркаллі* (1871), роман Луїзи Олкотт *Маленькі жінки* (1868), діалогію Сьюзен Кулідж *Невгамовна Кейті* (1872) та *Невгамовна Кейті в школі* (1873), роман Іоханн Спірі *Хайді* (1880), романи Френсіс Бернетт *Маленька принцеса* (1905) і *Таємничий сад* (1911), серію романів Люсі Мод Монтгомері про Енн Ширлі (*Енн із Зелених дахів* (1908), *Енн із Ейвонлі* (1909), *Енн із Острова Принца Едворда* (1915), *Енн із Шелестких тополь* (1936) та ін.), бестселер *Елеанор Портер* Поліанна (1913), повість Астрід Ліндгрен *Пеппі Довгапанчоха* (1945), роман Крістіне Нестлінгер *Маргаритко, моя квітко* (1988) та інші. Схвальні відгуки читачів отримали українські переклади сучасних книг про дівчинку-підлітка норвезької письменниці Ніни Елізабет Грьонтведт *Привіт, це я!* (2010) і *Абсолютно нецілована* (2012) та Анни Хьоглунд *Бути мною* (2015), яку в Україні називали першою відвертою феміністичною книжкою для підлітків. Окремо можна розглядати книги зарубіжних письменників про юних дівчат, які руйнують гендерні стереотипи (*Вафельне серце* Марії Паар, *Роня, дочка розбійника* Астрід Ліндгрен, *Кінь без голови* Поля Берна та ін.).

Маскулінний дискурс у літературі для дітей та юнацтва має свої особливості та закономірності, зумовлені текстовими і позатекстовими чинниками. Його репрезентують, як правило, тексти чоловіків-письменників, „хлопчачі” тексти. Хлопчачий текст – художній текст, який створений на основі центрування образів, характерів, опису поведінки та психології хлопців, що безпосередньо пов’язано з актуалізацією

дискурсу маскулінності, домінуванням чоловічих уявлень, досвіду. Він, як правило, адресований не тільки читачам-хлопцям, але завжди про них. Яскравими зразками репрезентації маскулінного дискурсу, хлопчачих текстів є реалістичні повісті *Не такий, Незрозумілі, Не-Ангел* Сергія Гридіна, *Арсен Ірен* Роздобудько, пригодницькі повісті *Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу, Пригоди тричі славного розбійника Пинті, Розбійник Пинтя у Заклятому місті* Олександра Гавроша, *Іван Сірко – великий характерник, Іван Сірко – Славетний кошовий* Марії Морозенко, історичні пригодницькі повісті та романи *Сторожова застава, Джури козака Швайки, Джури-характерники, Джури і підводний човен, Джури і Кудлатик*, автобіографічна повість *Потерчата* Володимира Рутківського, детективні повісті *Полювання на золотий кубок, Мисливці за привидами, Собачі клопоти, Небезпечна спадщина, Клуб боягузів, Донька короля, Колекція гадів, Група залізного порядку, Гімназист і Чорна рука* Андрія Кокотюхи.

Зарубіжний досвід видання гендерно маркованих текстів для юних читачів, як і наукових досліджень літератури для дітей з використанням інструментів гендерного підходу, фемінних і маскулінных студій, значно ширший⁵¹. Класикою хлопчачих текстів стали *Пригоди Тома Соєра* і *Пригоди Гекльберрі Фінна* Марка Твена, *Пригоди Олівера Твіста* Чарльза Діккенса, *Маленький принц* Антуана де Сент-Екзюпері, *Острів Скарбів* Льюїса Стівенсона, *Книга джунглів* Редьярда

---

⁵¹ Т. Качак, *Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку XXI ст.*, Київ 2018, с. 236-240.

Кіплінга, *Хроніки Нарнії* Клайва Степлза Льюїса, *Книга кладовища* Ніла Геймана та багато ін.

Оновлення наративних практик письма

Для сучасної української реалістичної, соціально-психологічної прози для дітей та юнацтва характерна переорієнтація в поетиці тексту із сюжету, дії на психологію персонажів – тенденція, яка набирає сили у зарубіжній літературі для дітей починаючи із 70-х років ХХ ст. Стосовно цього сегменту, спираючись на загальновідомі естетичні характеристики дитячої літератури, Марія Ніколаєва розрізняє два типи наративів: орієнтовані на дію, сюжетоорієнтований (action-oriented) та орієнтовані на характер (character-oriented). Пері Ноделман (Perry Nodelman) зауважив, що орієнтація на дію в літературі для дітей є однією з найважливіших її естетичних характеристик та основним джерелом задоволення при читанні⁵². Письменники це враховують і практикують два типи наративів, а також у межах одного твору часто центрують галерею характерів, а не тільки образ головного героя (наприклад, *16 весна* В. Теремка).

Обираючи дитячу точку зору, автори найчастіше використовують сповідальну, щоденникову манеру письма від першої особи. У творах домінує наративна структура II типу (класифікація Вікторії Сірук) – „розповідний текст, у якому наратор-персонаж перебуває в часі теперішньому, який попри наявні ретроспекції сприймається читачем як тривалий. Тобто розповідь

---

⁵² М. Nikolajeva, *Narrative theory and children literature* [w:] *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*. Second Edition / Edited by Peter Hunt, London and New York 2004. Vol. 1 p. 168.

кваліфікується як така, що відбувається у фіксований момент ‘тут-тепер’”⁵³. У літературі для дітей та юнацтва ці моменти мають важливе значення, адже точка зору і позиція наратора (гомодієгетичного чи гетеродієгетичного), з якої представлено події та ситуації в художньому наративі (з позицій дорослого чи дитини, наставника чи друга тощо), визначають рівень зацікавлення текстом і довіри до нього. Прикладами є вище названі твори сучасних українських письменників.

Загалом нормальна практика культурної взаємодії, результатом якої є еволюція однієї літератури під впливом іншої, може набувати негативного характеру, коли автори вдаються до сліпого наслідування зарубіжних зразків. Часто в гонитві за популярним трендом, автори створюють слабкі, вторинні, епігонські тексти, яким бракує новизни, оригінальності, стильової вправності, психологічної глибини й художньо-естетичної цінності. Інша небезпека – розвиток синдрому меншовартості чи посттоталітарної травми, коли тексти сучасних українських письменників порівняно із текстами зарубіжних письменників розглядають як обов’язково слабші, меншовартісні. Подібне явище має місце у критиці літератури для дітей та юнацтва Володимир Чернишенко, Ольга Купріян, Валентина Вздурьська та ін. Публікації В. Чернишенка⁵⁴ дають підстави думати про оцінювання текстів

---

⁵³ В. Сірук, *Наративні структури в українській новелістиці 80 – 90 - х років ХХ ст. (Типологія та внутрішньотекстові моделі)*: автореф. дис. ...канд. філол. наук, Київ 2003. с. 11.

⁵⁴ В. Чернишенко, *Не-книжки Сергія Гридіна*, <http://litakcent.com/2016/11/23/ne-knyzhky-serhija-hrydina/>, [06.02.2020].

українських авторів не крізь призму текстуального аналізу, комунікативного аспекту „автор-текст-читач”, а з огляду на наявність/відсутність тем, зауважених у зарубіжній літературі у цьому контексті. Слушними є міркування Мар’яни Савки:

„Те, що пропонують українські митці, йде від попиту на книги і загального рівня розкнутості українського читача. Це не означає, що ми чимось гірші від європейців, просто ми маємо свій інший шлях – на основі традицій та реалістичної естетики. Зараз на світовому ринку є книги, які для нас є революційними. Вони говорять про такі речі, які наразі дорослих українських видавців змушують ніяковіти і червоніти. А європейці мають сміливість говорити про це відверто зі своїми дітьми”⁵⁵.

Сьогодні зауважуємо, що ця європейська революційність і сміливість характерна й для української літератури для юних.

Висновок. Одним із чинників еволюції сучасної української прози для дітей та юнацтва, яка проявляється у формуванні нових тенденцій (тематичного розтабування, зміни доміант жанрової системи, оновлення поетики текстів, центронування іншого героя, розвиток реалістичної соціально-психологічної прози про і для підлітків, практика відвертого щоденникового письма, гендерного маркування прози та ін.), є вплив зарубіжної літератури, культури, досвіду. Зацікавлення українських читачів, сформоване перекладними текстами, стають орієнтиром для українських письменників, запорукою заповнення жанрово-

---

⁵⁵ Є. Олійник, *Для дитячої літератури заборонених тем немає – письменник*, <https://www.radiosvoboda.org/a/24945071.html>, [06.02.2020].

тематичних ніш української літератури для дітей та юнацтва якісними оригінальними текстами.

Бібліографія

Зайцева К., *Сучасні компаративні дослідження дитячої літератури в Україні* [в:] „Літературознавчі студії”, за ред. Г. Семенюк, вип. 39 (ч. 1), 2013, с. 373–378.

Качак Т. *Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку XXI ст.*, Київ 2018.

Огар Е., *Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби)*, Львів 2012.

Огар Е., *Особливості читацької поведінки сучасних підлітків* [w:] “Вісник Дніпропетровського національного університету. Серія: Журналістика. Літературознавство”, Вип. 9, № 1, 2008, с. 109 – 114.

Олійник Є., *Для дитячої літератури заборонених тем немає – письменник*, <https://www.radiosvoboda.org/a/24945071.html>, [06.02.2020].

Про табу без табу, <http://www.barabooka.com.ua/pro-tabu-bez-tabu/> [09. 02. 2020].

Савчин М., Василенко Л., *Вікова психологія*, Київ 2017.

Б. Салюк, *Типологія традиційних образів дитини-беікетника у художніх творах для дітей і про дітей: автореф. дис. ... канд. філол. наук*, Тернопіль 2011.

Сірук В., *Наративні структури в українській новелістиці 80 – 90 - х років XX ст. (Типологія та внутрішньотекстові моделі): автореф. дис. ...канд. філол. наук*, Київ 2003.

Сучасна реалістична проза для дітей: чому й кому, <http://urccyl.com.ua/novyny/details/item/suchasna-realistichna-proza-dlja-ditei-chomu-i-komu/>, [06.02.2020].

Чернищенко В., *Не-книжки Сергія Гридіна*, <http://litakcent.com/2016/11/23/ne-knyzhky-serhija-hrydina/>, [06.02.2020].

Frycie S., *Współczesna proza „dziecięco-młodzieżowa” o tematyce społeczno-obyczajowej – tendencje rozwojowe (O prozie*

społeczno-obuczajowej dla dzieci i młodzieży po 1989 roku [w:] Волинь філологічна : текст і контекст. Українська і польська література для дітей та юнацтва: Зб. наук. пр., упор. Т. Левчук, Луцьк 2007, Вип. 3, с. 179–21.

Genres of Children's Literature, <https://goldstein.cci.fsu.edu/files/2012/10/Genres-of-childrens-lit2.pdf>, [09. 02. 2020].

Children's Genres, http://www.breitlinks.com/my_libmedia/children%27s_genres.htm, [09. 02. 2020].

Jakubowska-Krawczyk K., *Przestrzeń realna czy mityczna? Kazka pro Majdan Chrystyny Łukaszczuk*, [w:] *Geografia krain zmyślonych. Wokół kategorii miejsca i przestrzeni w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej*, pod red. W. Kosteckiej i M. Skowery, Warszawa 2016, s. 137-174.

Kachak T., Blyznyuk T., *Contemporary Ukrainian Literature for Children and Youth in the Context of Multiculturalism as an Edukational Practice* [w:] „Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”, Vol 5, nr 1, 2018, p. 128–135.

Kachak T., *The Theme of Death in Ukrainian Literature for Children: Artistic Peculiarities (based on Halyna Kyrpa's story My Dad Has Become a Star)* [w:] “Studia polsko-ukrainskie”, nr 5, 2018. s. 161–174.

Meek M., *Introduction Definitions, themes, changes, attitudes* [w:] *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*, Edited by Peter Hunt. London and New York 2004, Volume I. p. 1–12.

Nikolajeva M., *Narrative theory and children literature* [w:] *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*. Second Edition / Edited by Peter Hunt, London and New York 2004. Vol. 1 p. 166–178.

O' Sullivan E., *Comparing Children's Literature*, <http://www.gfl-journal.de/2-2002/osullivan.pdf>, [09. 02. 2020].